

Kitabiyat

Derleyen: Ferdan Ergut, *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, 15x21 cm, 285 sayfa.

Özet

İkinci Meşrutiyet, siyasetin yeniden şekillendiği, siyasal partilerin, cemiyetlerin ve basın çeşitliliğinin arttığı, seçimler ve daha birçok alandaki yeniliklerle Türk siyasal hayatının önemli bir kesitini oluşturmaktadır. Tarık Zafer Tunaya'nın öncülüğünde ve sonrasında onlarca tarihinin Modern Türkiye tarihinin temellerini oluşturan İkinci Meşrutiyet olgusuna ilişkin incelemeleri, günümüzde yeniden ve ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Gerçekten de bu sürece ister "Cumhuriyet'in arka planı" isterse "Cumhuriyet'in laboratuvarı" adını verelim mutlaka incelenmesi ve yeni bakış açılarıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu düşünce doğrultusunda İkinci Meşrutiyet'in 100.Yıldönümünde Türk Tarih Vakfı'nın İzmir Ekonomi Üniversitesi ile birlikte 19-21 Eylül 2008'de düzenlediği 3 gün süren "2008'den 1908'e Bakışlar" sempozyumu ve sonrasında burada sunulan bildirilerin bir kısmının basımıyla "II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek" adlı kitap oluşturulmuştur. Zeki Arıkan, Orhan Koloğlu, Fevzi Demir, Efdal Sevinçli, Fatmagül Berktaş, Suavi Aydın ve Ömer Türkoğlu, Burçak Madran vd'nin kitapta yer alan makaleleri bu çalışmada betimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: II. Meşrutiyet, Cumhuriyet, 1908 Devrimi, Jön Türkler.

RETHINKING THE SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY

Abstract

As far as the history of Ottoman Empire is concerned, the Second Constitutional Monarchy period represents an important epoch in which the Ottoman politics was reshaped radically, the diversity of political parties, social and political organizations, and media was increased impressively, and a series of improvements, such as those concerning parliament elections, were realized efficiently. In fact, this period indicates a very significant lively section of Turkish political life. Recently, a range of studies on the Second Constitutional Monarchy period carried out by a great number of prominent historians, such as Tarık Zafer Tunaya, have been re-examined in detail because this period, in a way, functions as the foundations of the history of modern Turkey. Whatever it is called, whether "the background of the Republic" or "the laboratory of the Republic," this particular period needs to be re-investigated and re-evaluated from new perspectives. Bearing this idea in mind, a 3-day-long symposium called "Views from 2008 on 1908" was organized by the Foundation of Turkish History (Türk Tarih Vakfı) in collaboration with İzmir Economy University (İzmir Ekonomi Üniversitesi) between the 19th and 21st of September 2008, on the 100th anniversary of the Second Consi-

tutional Monarchy. A partial collection of the papers presented at this symposium were compiled into a consequential book called "Rethinking the Second Constitutional Monarchy." In the present review, we are going to try to analyze a series of significant articles from this book, prepared by Zeki Arıkan, Orhan Koloğlu, Fevzi Demir, Efdal Sevinçli, Fatmagül Berktaş, Burçak Mardan, Suavi Aydın, and Ömer Türkoğlu.

Key Words: *The Second Constitutional Monarchy, Republic, The Revolution of 1908, Young Turks.*

Tarihsel olguların belirli tarihlerde, yıldönümlerinde ya da 'yuvarlak tarihlerde' yeniden ve yeni bakış açılarıyla ele alınması tarihçiliğimizde artık bir gelenek haline gelmiştir. İkinci Meşrutiyet'in 100. Yıldönümü nedeniyle bu geleneğe bağlı kalınarak 19-21 Eylül 2008'de düzenlenen "2008'den 1908'e Bakışlar" Sempozyumu ve burada sunulan bildirilerin bir kısmının basımı ile oluşan "II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek" adlı kitabın öncelikle birinci başarısı ile yazıma başlamak istiyorum. Ülkemiz, basımı için uzun uğraşlar ve ekonomik zorluklardan dolayı, söylendiği, sunulduğu yerde kaldığı ve bir süre sonra unutulduğu sempozyumlar düzenlemekle ünlüdür. Bu nedenle kitabın (tarih vakfının ve sempozyumu düzenleyenlerin) birinci başarısı sempozyumda sunulan bildirileri kısa sürede basılı bir hale getirmiş olmasıdır. Kitapta tarihten, hukuka, edebiyata, kültür-sanat alanından siyaset bilimine ve toplumsal bağlamlarda olmak üzere İkinci Meşrutiyet birbirinden farklı alanlarda incelenmiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih, 23/24 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) uzun süre "Hürriyet Bayramı" olarak kutlanmıştır. Günümüzde ise basına uygulanan sansürün ortadan kalkması adına "Basın Bayramı" olarak kutlanmaktadır. İkinci Meşrutiyet, bir anlamda çekilen sıkıntıların, planlanan hedefe ulaşmak için umutların başlangıcı olmuştur. Ne var ki, hukuki metinler üzerinde yapılan değişimler ne istibdadı yok etmiş ne de gerçek anlamıyla hürriyetçi bir rejimi gerçekleştirebilmiştir¹.

Kuşkusuz İkinci Meşrutiyet, birçok yönüyle ve özellikle Osmanlı-Türk Modernleşmesini tamamlayan bir süreç olarak birçok tarihçi ve akademik araştırmacılar tarafından ele alınan, tartışılan bir konu olmuştur. Kimilerine göre Cumhuriyet'in ya da "siyasetin laboratuvarı"², Cumhuriyet döneminde denenmiş ya da hayata geçirilmiş birçok eylemin ilk defa sınandığı bir geçiş dönemidir. Bu bağlamda İkinci Meşrutiyet, İmparatorluktan demokratik Cumhuriyet'e geçiş ilk aşamasıdır. Bu perspektiften bakınca İkinci Meşrutiyet ve bir döneme kadar Cumhuriyet birbirini tamamlayan, süreklilik gösteren bir süreçtir. Doğrudur ama bir noktaya kadar. Bunları söylerken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen devrimlerin ve uygulayıcılarının çok önemli bir özelliği gözden kaçırılmamalıdır. Bu özellik de Atatürk ve Türk Devrimi'nin önder kadrosunun sahip olduğu siyasi irade ve

1 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İkinci Meşrutiyet Dönemi, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.s.35-36.

2 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İkinci Kitap: Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.161.

güçtür. İkinci Meşrutiyet döneminde düşünülen toplumsal değişikliklerin önemli bir kısmı deneme veya düşünce olarak kalmıştır. Oysa Cumhuriyet onları bir üst aşamada siyasal yaşama geçirmiştir.

Bakınız Tefvik Çavdar, İkinci Meşrutiyet, "Türk İnkılâbı" ve Cumhuriyet kavramlarını ne güzel ilintilendiriyor: "...24 Temmuz 1908 'Türk İnkılâbı' diye bilenen bir sürecin miladıdır. O tarihe kadar sadece düşünsel düzlemde kalan siyasal düzene yönelik eleştiriler; İnkılâb istekleri Rumeli'deki asker-sivil aydınların silahlı eylemleri sonucunda 'kuvoeden füle' dönüşmüştür. Bu dönüşümü sağlayan kadrolar, Cumhuriyet'i de yaratan kadrolardı. Bu nedenle 1850'den itibaren siyasal ve düşünsel doğrultusu belirli bir süreç içerisinde belirlenen dönüşüm istekleri 1908 İnkılâbı'nı yaratmıştır. Hüseyin Cahid'in bir başmakalesinde altını çizdiği gibi, 1908 'Türk İnkılâb Tarihi'nin miladıdır. 29 Ekim 1923 ise bu İnkılâbın doruk noktasıdır, erişilen amaçtır. Cumhuriyet'i izleyen bir dizi dönüşümün fikri temelleri 1908'den sonra belirginleşmiş, bir ölçüde ilk adımlar da atılmıştır..."³.

Günümüzden birbirine alternatif bakışlarla, 1908'deki olayları/olguları, yeniden değerlendirmenin/ kurgulamanın gerekliliği ortadadır. Tarihsel olgular ve bakış açıları arasındaki ilişki sürekli bir etkileşim ve değişim içerisinde olduğuna göre, yeniden ve farklı bakış açılarıyla değerlendirmeler, hatta sosyal bilimlerin değişik alanlarının bir arada ortak çalışmalarının oldukça yararlı olacağına dair bir izlenim uyandırmaktadır.

"II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek" adlı çalışma sözünü ettiğimiz sosyal bilimlerdeki ortak çalışmaya iyi örneklerden birisi olabilmıştır. Kitapta yer alan makalelere gelince:

Ferdan Ergut, "Ele Avuca Sığmaz" Bir Geçmiş İçin Yöntemsel Bir Yaklaşım Önerisi".

Bu makalede "1908" olgusunun, İttihat ve Terakki döneminin, tarihçiler tarafından ne denli birbirinden farklı şekillerde ele alındığı, hatta farklı adlandırmalar yapıldığı belirtilmekte, bu olguların tarihçilerce farklı görüngülerinin gerekliliği üzerine vurgu yapılmaktadır.

Kitapta yer alan başlıklar ve bu başlıkların altında yer alan bildirilere/ makalelere gelince;

II. Meşrutiyet ve Toplumsal Alan

Bu bölümde yer alan ilk makale Y. Doğan Çetinkaya'ya aittir. Çetinkaya'nın makalesinin başlığı "1908 Devrimi ve Toplumsal Seferberlik" tir. Makalede öncelikle "1908 Devrimi" ile ilgili yayımlar, konferanslar ve panellerde geçmişten günümüze geleneksel tarihyazımının yürüngesinde yorumlar yapıldığı belirtilmiştir. Yazar kendi ifadesiyle bildirisini şöyle özetlemiştir: "...farklı ekollerin tahlillelerinin merkeze aldıkları devlet, bürokrasi ve en genel anlamda toplumun güzidelerinden farklı bir noktaya dikkat çekilecektir: Toplum".

Fatmagül Berktaş, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Etkin ve Küskün Öznesi Kadınlara Bir Örnek: Halide Edip Adıvar". Berktaş bildirisinde, Osmanlı-

3 Tefvik Çavdar, Bir İnkılâbın Günbatımı (1908-2008), İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.s.16-17.

Türk Modernleşmesine, koşullarına ve bu sürece, toplum ve tarih metodolojisi açısından da önemli olan kadınlar açısından bakmanın gerekliliğine değinmiştir. Dünya tarihi için önemli olan bazı olgularda (Rönesans, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi vb.) bu yöntemin denendiği ve kadın ve erkekler açısından ele alındığında bizi birbirinden epey farklı görünümlere ulaştırdığından söz etmiştir. İncelemesinde Türk Modernleşmesinin ve Türk Devrimi'nin olağandışı bir "öznesi" olarak ele aldığı Halide Edip Adıvar'ı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e hep eleştirel aklını kullanan, "Cumhuriyet'in asi kızı" ve "küsünü" olarak betimlemiştir.

Zeki Arıkan, "Dr.Ziya Somar'ın II. Meşrutiyet Dönemi Tarihçiliğine Katkısı": Arıkan, II. Meşrutiyet'in ilanının Manastır, Selanik ve İstanbul'dan biraz daha geç duyulmasına rağmen İzmir'de de coşkuyla kutlandığına dikkat çekmiştir. Arıkan'ın bildirisinde, Felsefe Doktoru Ziya Somar'ın (1906-1978), önemli çalışmalarına ek olarak; II. Meşrutiyet'i, hem kent bağlamında hem de Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde ki değerlendirmelerini görmekteyiz. Açıkçası Dr. Ziya Somar, günümüzde konuyla ilgili özel araştırmacılar dışında pek tanınmamaktadır. Somar'ın, İzmir'in kültürel tarihine yönelik çalışmaları yanında, modern Türkiye tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olan II. Meşrutiyet hakkındaki incelemelerinin aktarılmasıyla bildiride iki düzeyli bir anlatım sergilenmiştir.

II. Meşrutiyet ve Milliyetçilikler

Mehmet Ö.Alkan, "II. Meşrutiyet'te Eğitim, İttihad ve Terakki Cemiyeti, Milliyetçilik, Militarizm veya Militer Türk-İslam Sentezi": Alkan'ın kitapta yer alan makalesi, oldukça geniş kapsamlı ve günümüze yönelik saptamalarda bulunabilen bir niteliktedir. Modernleşme süreci/ ideolojiler yüzyılı gibi adlandırmalara sahip XIX. Yüzyılda, Osmanlı'da resmi ideolojinin değişim evrelerinden, eğitimdeki iki boyutlu değişimden okullarda ki eğitimden toplumun eğitimine "vatan-millet- kanun-devlet" kavramlarının ulusçu değerlerin aktarımı sürecinin bir parçası olduğuna dikkat çekmiştir. Yazar ayrıca İkinci Meşrutiyet'in ilanının bir devrim olup olmadığı sorusuna üç farklı yanıt verilebileceğini belirtmiştir. Türkiye'de milli ve dini kimlikler ile "İslam-Türk Sentezi"nden "Türk-İslam Sentezi"ne ve bu ideolojinin günümüzdeki mirasına değinmektedir.

Naci Kutlay, "İttihad Terakki ve Kürtler": Kutlay, bildirisine İttihat Terakki üyelerinin etnik kökenleri ile başlamış ve yine aynı partinin sınıfsal ve sosyal yapı analizi ile yazısını tamamlamıştır.

Deniz Dölek, "Yerelde İdeolojik Dönüşüm: "II. Meşrutiyet Dönemi Sivas Vilayeti'nde Osmanlılık Pratiğinden Türk Milliyetçiliğine Geçiş": Dölek, II. Meşrutiyet'i inceleyen araştırmaların çoğunlukla merkezden ele alınan ya da merkeze bakan çalışmalar olduğunu vurgulamış ve bildirisinde, II. Meşrutiyet'i daha iyi anlayabilmek ve daha doğru çözümler yapabilmek için yereli de gözden kaçırmamak gerektiğinden söz etmiştir. Yerel tarih araştırmalarının tarihin odak noktalarını zenginleştirdiğinden hareketle bu bildiri de II. Meşrutiyet'e Sivas Vilayeti'nden bakışın bir örneği sergilenmiştir.

Hasan Kayalı, "Hicaz Vilayeti'nde II. Meşrutiyet: Değişim ve Devamlılık": Yazar, bildirisinde "1908" in Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerinde algılanışı ve 1908 olaylarının bu bölgelerde ne gibi tepkiler oluşturduğundan hareketle özellikle Hicaz Vilayeti örneğinde bir araştırma yazısı kaleme almıştır. İstanbul'daki gelişmelerin Arap vilayetlerine ulaşması bir haftalık bir süre gerektirmesine rağmen merkezdeki değişikliklerin bu bölgedeki uygulamaları konusunda betimlemeler hayli ilgi çekicidir.

II. Meşrutiyet ve Kültür/ Sanat

Efdal Sevinçli, "II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal/ Belgesel Tiyatro İlginç Bir Yazar Örneği: Doktor Kâmil Bey ve Oyunları": Sevinçli, bildirisine II. Meşrutiyet dönemi tiyatrosu, tiyatro oyunları ve oyuncularını üzerine bilgiler aktararak başlamıştır. Ayrıca makalede dikkatimizi çeken diğer bir özellik ise Meşrutiyet döneminde sahnenin kürsü gibi kullanıldığı ajitatif politik tiyatro -siyasal/ belgesel- oyunları yazarı, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de üyesi olan Dr.Kamil Bey'in kısa biyografisiyle ilgili bilgilerdir.

Sabine Prätör, "II. Meşrutiyet Döneminde Müzik Hayatının Gelişimine Dair İzlenimler": Bildiride, müziğin II. Meşrutiyet döneminden başlamak üzere toplumsal hayatta yaygın bir dinleyici kitlesi oluşturmaya başlaması, Batı ve Türk müziklerinde konser olgusunun kamu hayatına girişi ve bu gelişmelerin daha sonraki kültürel reformlara etkisi irdelenmiştir.

Burçak Mardan, "II. Meşrutiyet'in Toplumsal Müzeleri": Madran, II. Meşrutiyet'in birçok kültürel alanda olduğu üzere müzecilik konusuna da bir ivme kazandırdığını, bu süreçte kurulan, projelendirilen veya ıslah edilen ona yakın müzeden ve bu konudaki gelişmelerden söz etmiştir. Ayrıca Madran, II. Meşrutiyet müzelerinin ayırıcı temel özelliğinin "toplumsal müze" olgusunda yattığını belirtmiştir.

Erol Köroğlu, "Osmanlı İmkânsız ve Manasızdır: Türk Edebiyatında II. Meşrutiyet'in Hicivsel Temsili": Köroğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Ömer Seyfettin, Mehmet Akif Ersoy, gibi edebiyatçıların çalışmalarındaki II. Meşrutiyet algısını incelemiş ve yorumlamıştır. Yazara göre söz konusu yazarların yapıtlarındaki dönem tasvirlerini, yazdıkları dönemin özellikleri düşünülmeden değerlendirmek hatalı sonuçlara yol açacaktır.

II. Meşrutiyet ve Siyaset/ Hukuk

Orhan Koloğlu, "II. Meşrutiyet'teki Bozgunu Hazırlayan Dönem": Koloğlu, makalesinde; Abdülhamid'in İstibdat Dönemi'nden başlamak üzere, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar süreç içerisinde kendilerine "Jön Türk" adı verilen grubun üyelerinin yurt dışında ülkenin geleceği konusundaki çözüm önerilerini derlemiştir. Jön Türkler, zorunlu yurt dışı günlerinde izledikleri politikalar ve ürettikleri fikirler bakımından farklı öneriler dile getirmişlerdir. İşte yazar bu çözüm önerilerini, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya Dışişleri Bakanlıklarının arşivlerinde yer alan Jön Türk ve İttihat ve Terakki'yi içeren belgelerden oluşturmuştur. Ancak

burada Koloğlu'nun yazısının sınırlarını belirttiği, "o döneme ait bütün belgeleri değil, bizim rastladıklarımızda sınırlı tutacağız" cümlesini de dikkate almak gerekir.

Fatmagül Demirel, "Devr-i Hürriyet'te Tevzi-i Adalet: Seyyar Sulh Hâkimleri": II.Meşrutiyet'in ilan edildiği döneme kadar, Osmanlı adliyesinin genel durumu ile makalesine başlayan Demirel, halkın özellikle taşrada mahkeme heyetine ve adliyeye karşı duyduğu güvensizliğin boyutlarından söz etmiştir. Hükümetin taşradaki adli yargılamalarla ilgili sorunları aşmak için altyapısı hazır olmadan uygulamaya çalıştığı, seyyar sulh hâkimleri ile adaleti memleketin en ücra köşelerine kadar ulaştırmayı amaçladığını belirten yazar, ancak bu hedefin karşısındaki engelleri şöyle sıralamıştır: Birincisi uzun savaş yılları, ikincisi ise hâkim sayısının yetersizliği. Sulh hâkimliği uygulamasının, Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam ettiğini vurgulayan Demirel, mahkemenin seyyarlık kısmının 1924 yılının Nisan ayında uygulamalarına son verildiğini belirtmiştir.

Fevzi Demir, "Bir Siyaset Okulu Olarak Meclis-i Mebusan": Demir'e göre II. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan, Osmanlı İmparatorluğunun kozmopolit yapısını yansıtan bir ayna olmuştur. Siyasetin eski ve yeni grupları, çok dinli, çok uluslu, çok partili seçim kampanyaları sonucunda farklı amaçlar ve beklentilerle de olsa Türkler, Rumlar, Araplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırlar, Ermeniler, Yahudiler, Müslümanlar, Hristiyanlar, Sosyalistler, Liberaller, ayrılıkçılar, merkezçiler, adem-i merkezîyetçiler vd.'leri meclise girebilmek için çalışmışlardır. Demir'in çalışmasında; 1908, 1912, 1913/1914 ve 1919 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a girebilen mebusların dinsel/etnik kökenleri ve bu mebusların siyasal tutumlarına ilişkin sayısal bilgilere ulaşmanın yanında, I., II, III. ve IV. dönem Osmanlı parlamentolarına ait değerlendirmeleri de görmek mümkündür.

Kitabın son makalesi Suavi Aydın ve Ömer Türkoğlu'nun ortaklaşa kaleme aldığı "İttihat ve Terakki Cemiyeti Programının ve Eyleminin Radikal Dönüşümü: 1908 Öncesi ve Sonrası"dır: Aydın ve Türkoğlu tarafından, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nden İttihat ve Terakki Partisi'ne (İT) oluşum yılları, İT'nin dönüşüm dönemleri, bu süreçte rol oynayan aktörlerin hangi sosyal ve siyasal kaynaklardan beslendikleri ya da etkilendikleri üzerine analitik bir değerlendirme yapılmıştır.

İbrahim BOZKURT